Hoolimata sellest, et E.-ile on tihti ette heidetud ta pealiskaudsust, mis tingitud suurest produktiivsusest ja laialistest huvidest, paistab ta nooremate ärkamisaja tegelaste hulgas silma tüsedama kujuna. Oma populaarsete kirjutistega on ta tähelepanu äratanud laialiste rahvakihtide seas ja omab seega suuri teeneid rahva üldise hariduspinna tõstmises.

Kampmann, Peaj. II[II], 232—40; V. Ridala, Eesti kirjand. ajalugu (1922); Dorp. Nachr. 1922, nr. 229 (W. Anderson); E. Kirj. 1925, nr. 9; Tietosanakirja. *T.*

EISEN von SCHWARZENBERG, Johann Georg, sünd. 19. I 1717. ukj. Saksamaal Anspachi krahvkonnas kirikuõp. pojana, astus a. 1737 Jeena ülikooli, kus ta teoloogiat, arstiteadust, matemaatikat ja füüsikat õppis. 1741. a. tuli E. Liivimaale kodu-kooliõpetajaks, sai a. 1745 Tartumaal Torma ja Lohusuu pastoriks. Sellelt kohalt läks E. a. 1775 Kuramaale Miitavi gümnaasiumi majapidamis-õpetajaks ja Kura hertsogi majapidamiste ning aedade valitsejaks. Et hertsog päri polnud paljude E.-i toimingutega, siirdus E. a. 1777 Moskva lähedale Jaropolči krahv Černõševi mõisade ülemvalitsejaks, millises ametis ta 15. (4.?) II 1779 suri. E. oli mitmekülgsete annetega, avara pilguga ja kaugeleulatuvate kavatsustega tegelane. Pastoriameti kõrval teotses ta põllutulunduse küsimustega, avaldades sel alal rea töid ja artikleid mitmesuguseis eri-väljaandeis. Eriti suure kuulsuse omandas ta oma leidusega aedvilja-juurte kuivatamise ja säilitamise kohta, nii et tema töö »Unterricht v. d. allgem. Kräuter- und Wurzeltrocknung« vene, poola, rootsi, inglise ja hispaania keelde tõlgiti. A. 1772 valis Peterburi Vaba Ökonoomia Selts ja a. 1775 Leipzigi Ökonoomia Selts E.-i oma liikmeks. Tormas asutas E. puukooli ja aia ning kirjutas eestikeelse »Kärneri raamatu«, mis jäi trükis avaldamata. Kui E. Tormas mitmete tülide ja intriigide pärast oma pastoripalka korralikult kätte ei saanud ja isegi kohtu abi pidi tarvitama oma õiguste jaluleseadmiseks, leidis ta kõrvalteenistust arstiametist. Ta oli esimesi, kes sõna ja eeskujuga Baltimaal rõugepanekut propageeris ja seda kunsti ka teistele õpetas. Suure agarusega töötas E. rahvahariduse tõstmiseks oma kogudustes, õpetades isiklikult ringi sõites noori ja vanu lugema. Liivimaal maksva pärisorjuse suhtes asus E. järsult eitaval seisukohal ja nõudis avalikult selle ärakaotamist. A. 1764 ilmus E.-i sulest Mülleri »Sammlung Russischer Geschichte« IX andes (lk. 481—527; ka Mülleri »Sammlung'i« uues väljaandes I, 1—33, a. 1777) anonüümne artikkel »Eines Liefländischen Patrioten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in Liefland über die Bauern eingeführet ist«. Pärisorjus olla säärasel äärmisel kujul, nagu ta Liivimaal esinevat, kahjulik nii aadlile kui ka linnakodanikele ja tervele riigile: ta arendavat kõige arvurikkamas rahvastiku osas, kelle töö hulgast rahvuslik rikkus eeskätt sõltuvat, pahelisi omadusi — hooletust, laiskust, joomist, varastamist jne., takistavat igasugust edu põllutulunduses ning tööstuses ja halvavat sellega riigi tulunduslikku arengut. E. tõestab, et jõukas ja vaba talupoeg riigile ja mõisnikule võib võrdlematult rohkem kasu tuua kui pärisori. Tema arvates tuleks kõige pealt takistada pärishärra võimu kuritarvitamist ja siis aja jooksul talupojad isiklikust sõltuvusest vabastada, andes neile nende käes kasutada olevad maad tasuta pärandatavaks omanduseks müümise ja rendileandmise õigusega, kusjuures mõisnik kui ülemomanik talumailt edaspidi siiski saaks teatavat alalist maksu. E. kutsub mõisnikke üles omal algatusel tema ettepanekuid teostama ja soovitab mõisamaid harida palgatööliste produktiivsema tööjõuga. Samasuguseid mõtteid arendas E. üksikasjaliselt ka ühes teises artiklis, mille käsikiri hiljuti Torma kiriku arhiivist leitud. E. soovitas Saksamaalt kõrgemal arenemisastmel seisvaid koloniste Balti- ja Sise-Venemaale tuua, et need pärisorjusest vabanenud talupojale õpetaksid eeskujulikumat majapidamist. Viimased kavatsused äratasid ka Vene valitsejate Peeter III ja Katariina II tähelepanu, kellede ülesandel E. Peterburi kubermangus sakslastega koloniseerimiskatseid tegi. Balti aadli poolt võeti E.-i ideed suure umbusaldusega vastu. Ainult tänu oma sidemeile Peterburi hooviringkonnis võis E. võrdlemisi pika aja jooksul aadli vihaalusena Tormas oma filantroopilist tegevust arendada. E. on tuntud ka teoloogiliste tööde »Das Christenthum nach der gesunden Vernunft und der Bibel« (Riga, 1777) ja »Das thätige Christenthum in Betrachtungen für Jedermann« (Mitau, 1777) autorina. Torma kiriku arhiivis on temalt säilinud eestikeelsed valitsusvõimude teadaanded ühes vastavate manitsuste ja palvetega a. 1762 pealkirja all *Publicationes*.

Gadebusch, L. B. I; Recke-Napiersky I; Napiersky, Pred.-Lex. II; Р. Б. Сл. — Vrdl. ka: A. Jürgenstein, Huvitav peatükk Eesti minevikust (1921). *P. T.*

EISENSCHMIDT, Aleksander Jakob Peeter, sünd. 2. VIII 1876 Rõngu klk. Uderna v. Käärdil taluomaniku pojana. Õppis kodus ja 1888—93 Tartu reaalkoolis, valis endale peale kooli lõpetamist ohvitseri elukutse ja astus 1894. a. vabatahtlikuna sõjaväkke, loobus aga varssi oma kavatsusest ja õppis 1896